

A csodarábbik nyomában

Kedves Érdeklődő!

Ezt az útvonaltervet azért készítettük, hogy minél többen megismerjék a tokaj-hegyaljai zsidóság múltját és jelenét. A helyszínek bejárhatók egy hétvége alatt, és reméljük mindenhol izgalmas kalandban lesz részetek, illetve tanulhattok valami újat. Minden állomáshoz tartoznak kérdések, amik közül néhány inkább elgondolkodtató, néhány pedig az ott látottak közelebbi megfigyelésére bátorít.

Készítette

- ✧Börzsönyi Kristóf Márton, SZTE
- ✧Komjáthy Lili, ELTE
- ✧Szabados Dorka, ELTE
- ✧Tóth Andor, ELTE

A séta az Elie Wiesel Study Tour: Explore the Past. Shape the Future! projekt keretében valósul meg. A projekt az Egyesült Államok Budapesti Nagykövetsége támogatásával valósul meg.

Tartalomjegyzék

Mád	3
Olaszliszka	5
Erdőbénye	6
Tokaj	7
Bodrogkeresztúr	9
Útmutató a temető látogatásához	10
Elérhetőségek:	12

Mád

Mádon a zsidók jelenlétéről legelőször egy 1609-ben kelt kassai panaszlevélből értesülünk. A panaszos elmondja, hogy a zsidók felvásárolják a bort és a venyigét, de nincs mit tenni ellenük, mert egy Alaghy nevű mádi magyar nemes védelmét élvezik. Míg az 1726. évi népszámlálás csak egy zsidót említ Mádon, 1736-ban nyolc, 1746-ban tizenhárom zsidó családról tudunk. Helyi nemesek birtokain éltek, főfoglalkozásuk a bortermelés- és kereskedelem volt. A borkereskedelmet külfölddel – főleg Lengyelország felé- főként a zsidók tartották a kezükben.

A század második felében megalakult a hitközség, 1769-ben a Hevra Kadisa (szegények, özvegyek, árvák segélyezésével, betegek ápolásával és az elhunytak eltemetésével foglalkozó Szent Egylet). A falu első rabbija a lengyelországi születésű Mose Wolf Litman volt, akinek nevét az 1771-es népszámlálásnál már megtaláljuk, és 1799-es haláláig szolgálta a hitközséget. Mád nem tartozott a jelentősebb haszid központok közé, annak ellenére, hogy a hagyomány szerint maga Bál Sem Tov is megfordult a településen. 1788-ban megnyitotta kapuit a Bodrogkeresztúrról ide áthelyezett állami felügyeletű zsidó iskola.

A 19. században a kis falu virágzó hitélete messze túlterjedt helyi keretein. Méltán voltak elismertek Mád talmudtudósai, rabbijai; a helyi jesivát (zsidó felsőoktatási intézmény) távoli településekről is látogatták diákok. Az 1811-12-es népszámlálás adatai szerint 76 zsidó család élt Mádon. Legtöbben a borszakmában és rokonfoglalkozási ágakban dolgoztak. Az 1848-as szabadságharc ügyét a helyi zsidók 300 forinttal támogatták. Neumanék egyik fia ráadásul beállt Kossuth táborába, akit később az emigrációba is követett.

Mádon az 1868-69. évi zsidó kongresszus után ortodox hitközség jött létre. A hitközség vezetői elutasították a modernizációs törekvéseket, az asszimiláló zsidó tömegtől való teljes különválást szorgalmazták. Amram Blum rabbi a 70-es évek elején petíciókkal szólalt fel a Budapesten felállítandó Rabbiképző Szeminárium terve ellen. A 20. század elején virágzott a mádi zsidó közösség, jesivájában több mint 100 bocher (jesiva növendék) tanult.

Más településekhez hasonlóan, Mádon is az első világháború vetett véget ennek a nyugodt időszaknak. A mádi zsidók 12 hősi halottat adtak a hazának. A két világháború között csökkent a falu - és egyben a zsidók- lélekszáma a nagyobb városok vonzása miatt. A 30-as évek végétől néhány mádi fiatal érdeklődést mutatott a cionizmus iránt, azonban az idősebb generáció nem tűrte meg a cionista eszméket.

Az 1941-ben Kamenyec-Podolszkijba kitoloncolt és meggyilkolt családok között három mádi volt. Ugyanebben az évben a katonaköteles zsidó férfiakat munkaszolgálatra vitték. A falu megmaradt zsidó lakosságát 1944 pészách ünnepe után a zsinagógában gyűjtötték össze, majd három nap múlva a csendőrök a vasútállomás felé terelték őket, ahonnan a sátoraljúhelyi gettóba kerültek. Egy visszaemlékező megrázó tanúsága szerint az I. világháború hőseinek emlékműve előtt egyikük kiugrott a sorból, és tüntetőleg rámutatott édesapja nevére.

A mádi zsidókat három transzporttal deportálták Auschwitzba. A 230 deportált közül kb. 30-an maradtak életben. 1946-ra kb. 40-en tértek vissza Mádra. A következő évben létrehozták a hitközséget, még rabbit is választottak. 1950-56 között sokan elhagyták a falut. 1956-ban három zsidó család, 1972-ben egy zsidó család és két özvegyasszony élt Mádon.

A zsinagóga építésére vonatkozó értékes adatokat nyerhetünk a feliratokba rejtett évszámok (chronogramma) vizsgálatával. A kapu zárókövén található négy héber betű számértékét összeadva az (5)555-ös évszámot kapjuk, ami a polgári időszámítás szerint 1795-nek felel meg. Az előtérben, a kézmosó és a persely felett lévő felirat pirossal festett, és kis „v” alakú jellel megjelölt betűinek számértéke a polgári időszámítás szerint 1798-nak felel meg. Feltételezhető ezek alapján, hogy az építkezés 1795-ben kezdődött meg, és a díszítéseket a már kész épület falain 1798-ban helyezték el.

A zsinagóga gazdagon díszített Tóraszekrényét a főpárkányon lévő felirat szerint 1811-ben adományozta Avrahám Teitelbaum. Valószínűleg csak ez után kerültek a Tóraszekrény két oldalára a Beran család feliratai. A Tóraszekrényhez való közelség alapján feltételezhető, hogy a család igen jelentős adományt juttatott a zsinagógának. A három

díszes pajzsban jobbról balra az újhold kihirdetésekor mondott ima, a Zohár egy rövid szakasza és jom kippur előestéjén elmondott ima szövege olvasható a donátorok neveivel (Jichak Beran úr, lánya, Sheindl úrnő és felesége, Málka asszony). A zsidó misztika főműve, a Zohár rövid szakaszának jelenléte arra enged következtetni, hogy a mádi zsidókra hatottak a haszid eszmék, ha a haszidizmus követőivé nem is váltak.

A kézmosó-medence felirata: „Meg van mondva (ti. a Bibliában): És elhelyezte a medencét, és tett oda vizet mosdásra.” A persely felirata: “A rejtve (adott) adomány megtisztít a haragtól.”

Források:

- http://www.hebraisztika.hu/attachments/00000139.pdf?fbclid=IwAR3XNoFyRGYW6eiXilQFamzyXcR0dBELTCAszEjh8CtAKrIc7_57rBivRUU
- Mád zsidó hitközsége = The Jewish community of Maad / ed. Arie Lewy

Olaszliszka

Olaszliszskán a 16. században jelentek meg először a zsidók, akik jelentős gazdasági és kereskedelmi fellendülést hoztak. A közösség fénykorát a 19. század jelentette, amikor is Friedman Herschelét választották rabbinak. Az új rabbi a híres sátoraljaújhelyi Teitelbaum Mózesről tanult, és a haszidizmus új központját hozta létre Olaszliszskán. A haszidizmus irányzata a mai Ukrajna területéről származik, a szó maga jámbort, lelkest jelent. Rabbijaikat cádiknak, igaz embereknek nevezik, és sokszor csodálatos eseményeket társítanak hozzájuk, ezért is alakult úgy, hogy az olaszliszakai rabbi is csodarabbi lett, és a halála után közel száz évvel is rengetegen zárandokolnak el sírjához. Friedman Herscheléről úgy tartják, hogy nagyon sok jó tanáccsal látta el a környék lakóit, illetve pénzzel is segítette a rászorulókat. Az ő rabbisága alatt kezdődött meg az 500 fő befogadására képes zsinagóga megépítése is. Ahogy a helyi közösség is, úgy a zsinagóga is elpusztult a holokauszt alatt. A romokból 2015-ben készült el a ma is látható emlékmű. A keleti fal az eredeti zsinagógából maradt fent, a rajta látható szöveg a következő: „Írd meg ezt a dolgot emlékezetül egy könyvben.” Az új nyugati falon lévő gyertyatartók annak a 63 családnak állítanak emléket, akiket 1944. április 14-én deportáltak.

„A tórafüggönyön olvasható szöveg két összefüggő részlet: „És leírta Mózes mind e törvényt és átadta a papoknak, Lévi fiainak, a vezetőknek az Isteni szövetség ládáját és Izrael minden véneinek” /Mózes 5. könyve, 31:9/ (a korábbi mondat kiterjesztve:) „Most pedig írjátok le magatoknak ezt az éneket és tanítsátok meg arra Izrael fiait, hogy tanúságul szolgáljon Izrael minden fiának” /Mózes 5. könyve, 31:19/ A nyugati homlokzat belső falán: „És megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, mikor megnyitándom sírjaitokat és kihozlak titeket sírjaitokból, én népem!” /Ezékiel próféta könyve, 37:13/

Az emlékhely megtekintéséhez az itt feltüntetett telefonszámon lehet segítséget kérni: <https://csodarabbikutja.hu/hu/kapcsolat>

A temetőben Friedman Herschele és utódja, a szintén csodarabbi Friedlander Herman rabbi sírját egy zárt épületben találjuk. Az ide való bejutásban az emlékhely gondoka tud segítséget nyújtani a fenti linken található telefonszámon.

Bár zsidók nem igen maradtak Olaszliszskán, a csodarabbik leszármazottai New Yorkban Lisker közösség néven továbbra is tevékenykednek.

Források:

- <https://epiteszforum.hu/erzekenyites-emlekmu-olaszliszkan>
- <https://csodarabbikutja.hu/hu/turizmus/elem/zsidotemeto-olaszliszka-1223>
- <https://www.olaszliszka.eu/>
- <http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>
- <https://web.archive.org/web/20130315120227/http://lisker.org/history.html>

Erdőbénye

Erdőbényén a 18. századra alakult ki jelentős zsidó lakosság, akik főleg szőlővel és kisipari munkákkal foglalkoztak. A hitközségnek iskolája, nő- és segélyező egylete is volt. Amikor egy településen egy zsidó közösség letelepszik, az első dolog, ami jelenlétükre utal, az a temető, amit legtöbbször a falu vagy város határán kívül hoznak létre. Ezután építik fel és alapítják meg a többi szükséges intézményüket. Sajnos Erdőbényén a zsinagóga elpusztult, viszont érdekes módon az egykori mikve (rituális fürdő) épülete még mindig áll. A mikve a Serház utcában található.

A mikvék használatára és építésére is sok szabály vonatkozik, amiket a Talmud Mikhovat része tartalmaz. A fürdő vizének természetes eredetű élő víznek kell lennie, ezért is különleges az erdőbényei mikve, mert állítólag ez Közép-Európa egyetlen szabadfolyású mikvéje, amit forrásvíz táplál. A fürdőben lévő medencének legalább 762 liter vizet kell tartalmaznia, amiben tetőtől talpig el lehet merülni és a vízbe lépcsőnek kell vezetnie.

A rituális fürdőt a zsidók négy esetben használják: a nők menstruáció után és az esküvő előtt, a férfiak ünnepek előtt, és azok, akik betérnek, a betérésükkor merülnek a medencébe. Ezenkívül pedig az új edényeket is meg szokták mártani a mikve vizében. A fürdő használata előtt meg kell fürdeni, haját és fogat kell mosni, illetve körmöt vágni, ezeken felül pedig tilos a műköröm, a körömlakk, a műszempilla és a kontaktlencse viselése is.

A temetőbe való bejutáshoz az erdőbényei polgármesteri hivatalt kell keresni: <http://erdobeny.hu/?modul=oldal&tartalom=1051742>

Források:

- Oláh János, Judaisztika
- <https://csodarabbikutja.hu/hu/turizmus/elem/zsidotemeto-erdobeny-61616>

Tokaj

Habár a lengyelországi zsidók már a 17. században is kereskedtek tokaji borral, biztosan nem tudjuk, hogy ebben az időszakban huzamosabban is megtelepedtek-e a térségben. Az 1723-as országos összeírás során Tokajban két zsidó családot tüntettek fel, mely létszám 1795-re 10-re nőtt. A kereskedelem minden szféráját ekkor még a „görög”, vagyis balkáni kereskedők uralták, a zsidók árendások (bérlők) voltak. Tokajban a század közepétől feltételezhetően hitközség is működött, illetve használták a várbeli „régí” temetőt, ahova a halottakat – a Bodrogon át – csónakon szállították.

A 17. század utolsó harmadában Lengyelországot háromszor is felosztották, melynek következtében déli tartományai a Habsburg Birodalomhoz kerültek. Mivel államhatárok már nem gátolták a Galícia felőli bevándorlást, a 19. század elején felgyorsult a zsidók beköltözése. Az előző században már álló imaház helyett Smoll Dávid kereskedő kezdeményezésére 1816-ban zsinagóga építését határozták el. A szájhagyomány ellenére ez nem a mai zsinagóga helyén állt, hanem a Kispiaicz u. 421. sz. telek bodrogszabos parti területén (ma Városház köz 14.).

Az 1841-42-es összeírás alapján 374 zsidó élt Tokajon, a lakosság kb. nyolcada. A 76 zsidó családfő fele kereskedelemből élt. Voltak köztük szatócsok, baromfikereskedők, házalók és kocsmabérlők. Ipari foglalkozású volt 12 családfő. Ennek ellenére nem bírtak valamennyien biztos megélhetési forrással, a tokaji zsidók többsége szegénységben élt. A község első rabbija, Nathan Spiró neve megtalálható az 1835-ös és 1841-es összeírásokban.

Az 1867-es kiegyezés után a tokaji zsidóság a kereskedelemben vezető szerephez jutott, anyagi helyzete stabilizálódott. Zsidó kereskedők ekkor kezdtek bekapcsolódni a borkereskedelembe, a fakereskedelemben monopolhelyzetbe jutottak. Zsidó polgárok részt vettek a Tokaj-Hegyaljai Takarékpénztár, a Tokajvidéki Hitelbank Rt, a Magyar Tarmac Rt, az Első Tokaji Konyakgyár Rt, ecet- és gyufagyár alapításában, üzemeltetésében. 1869-ben 958 zsidó élt Tokajon. A zsidó népesség számának növekedése lényegesen meghaladta a lakosság számának növekedését, ami az intenzív bevándorlás mellett a zsidók magas természetes szaporodási rátájának volt köszönhető. (A zsidóság létszámának csúcsát 1881-ben érte el, 1161 fővel Tokaj lakosságának 25,92%-át tették ki.)

Az izraelita családfők 29%-a kereskedő, 23%-a iparos, 12%-a értelmiségi foglalkozású volt. Izraelita volt a község mind a négy orvosa és a két bába egyike. Ugyanakkor a családfők 28%-a nincstelen és foglalkozás nélküli volt (napszámosok, alamizsnából élők, kéregetők). A vagyonosok és a nincstelenek földrajzilag is elkülönültek. A tehetős rétegek lakhelye a Fő utca és a „felső” utca volt; az alsó, ártéri és ártérperemi utcákban a szegények laktak.

Az 1868-69-es zsidó kongresszus után Tokajban ortodox hitközség jött létre. Ekkor már működött a községben a jesiva (zsidó felsőoktatási intézmény), ahol 25-30 fiatal tanult. 1871-ben nyitották meg az új temetőt a Verbes-dűlő elején. Elsőként Feinféder rabbit temették ide, ahova később az óhelt építették. A zsinagóga az 1890. augusztus 25-i tűzvészben elpusztult, ezért a Czukker Emánuel által adományozott telken új zsinagóga építésébe kezdtek. Az 1896-ban

elkészült épület tervezője Baumhorn Lipót, korának kiemelkedő építészete volt. Tokaj egyik legnagyobb épületéről a zsidók azt állították, hogy Kassa és Szeged közt nem volt párja.

Az 1896-os filoxéravész előtt a tokaji zsidóságnak nem volt nagy szerepe a szőlőtermesztésben. Habár a parlagterületeket sok helyen a zsidóság vásárolta meg, ezek csak kis parcellák voltak, ami csak arra volt ~~elégs~~, a zsidó kocsmárosok, vendéglősök saját borukat árulják. Az 1904 évi kataszteri felmérés idején a szőlőterületek kb. 16,5%-ának volt zsidó tulajdonosa.

A boldog békeidők 1914-ben véget értek. Négy év frontszolgálat alatt 24 tokaji zsidó katona vesztette életét. A trianoni béke a tokaji zsidókat is nehezen érintette, hisz az egykori birodalmon belül megszűnt a vám nélküli kereskedelem, szabad közlekedés, a bortermő tájat elválasztották természetes piacától. A zsidók létszáma fokozatosan csökkent, 1910-ben 1119, 1920-ban 930, 1941-ben 816 fő lakott Tokajon.

1941 nyaratól a zsidó sorköteles férfiakat munkaszolgálatra hívták be. Az otthon maradottaknak 1944. április 17-én kellett a gyűjtőhelyen (zsinagóga és a hitközségi épületek) megjelenniük. A gettóban rendkívüli volt a zsúfoltság, ennek ellenére Erdőbénye zsidó lakóit is ide szállították. Április 23-án a gettó lakóit 100 lovas fogat szállította a bodrogkeresztúri vasútállomásra. Innen vonattal kényszerültek továbbutazni a sátoraljaújhelyi gettóba, ahol kb. 15-18 0000 főt zsúfoltak össze. A deportálás május 16-án kezdődött, a tokajiakat a harmadik és a nyedek transzporttal vitték Auschwitzba.

A vészidőszakot túlélő 150-200 személyből 1946-ig 100-120 fő tért vissza, azonban egy részük hamarosan új hazát keresett. Habár a hitközség újraéledt, főrabbi nélkül működött tovább. Az 1950-es évek elejére mindössze néhány család maradt, közülük is a legtöbben 1956-ban távoztak. 1962-ben megszűnt a hitközség. Napjainkban Tokajban csupán néhány zsidó személy él.

Források:

- Zelenák István: Tokaji zsidó emlékek

Bodrogkeresztúr

Az 1723–24 -es népszámlálás hét zsidó családot rögzít Lengyelországból. A város zsidó lakosságának száma 1880-ra elérte a 336 főt, majd ez a szám 1930-ra 535 főre nötte ki magát. Az 1941-es népszámlálás alapján a városban 445 zsidó fő élt, mely a város populációjának 20,2%-át tette ki.

Az itt letelepedett zsidó polgárok főként kereskedelemmel és borászattal foglalkoztak. A zsidó közösség a 18. században alakult meg. Az első zsinagóga 1767-ben épült, mely egy tűzvész következtében elpusztult. Helyére 1906-ban egy új zsinagóga épült. Az itt élő közösség az 1868-69-es szakadás során magát ortodoxnak vallotta.

A zsidó közösséget szolgáló rabbik között volt Lazar London (1780–96), Izrael Wahrmann, Abraham Tannenbaum, Levi Hirsch Glanc (1826), Mózes Teitelbaum unokája, akinek befolyása a közösséget a haszidizmus fellegvárává tette. Sírja ma is zarándokhely. Szintén a közösséget szolgálta Mózes Elias rabbi, Mozes Schlesinger rabbi és Shaye Steiner (megh. 1925). Utóbbit, általában Reb Shayele néven, csodatevő rabbiként tisztelték. Személyéről a helyi keresztény lakosság is elismerően és hálásan nyilatkozott, tanácsot nem csupán az ide zarándokolt zsidó, de keresztény személyek is kértek tőle. A korabeli sajtó szerint halála után a város gazdasága, illetve lakossága is nehéz helyzetbe került.

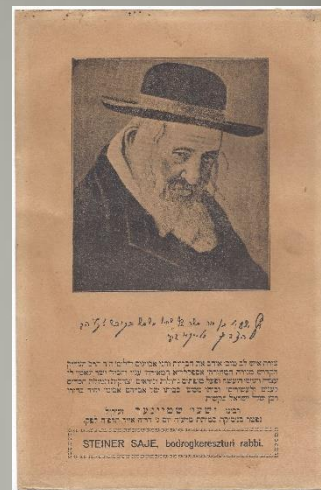
Az Est c. lap 1925-ös száma a városi kereskedők kétségbeeséséről számolt be. Halála a városba érkezők számát is lecsökkentette, veszélybe kerültek így az itt élő fuvarosok, kereskedők, halászok. Reb Shayele híres volt nagylelkűségéről, a hozzá látogatókat bőségesen vendégül látta, időnként több száz fős lakokmákat rendezett. A városban élő (keresztény) özvegy asszonyoknak is munkát biztosított. Mindenkinek segített a bajban.

Az utolsó rabbi Chaim Schlesinger, Mozes fia volt, aki a holokauszt idején pusztult el. A közösség utolsó világi vezetője Seidenfeld József kereskedő volt.

Magyarország német megszállása után (1944. március 19.) a zsidókat először a zsinagógából és a szomszédos közösségi épületekből álló helyi gettóba zárták (1944. április 16–17.), ahol megfosztották utolsó vagyonuktól. Néhány nap múlva áthelyezték őket a sátorlajújhelyi gettóba, ahonnan május 25-én deportálták Auschwitzba. A háború után a közösség 37 túlélőből állt. Számuk 1949-re 63-ra nőtt, de mindegyikük más, nagyobb közösségekbe költözött vagy néhány évvel később elvándorolt.

Források:

- Laszlo Harsanyi, Randolph Braham „Bodrogkeresztur” in Encyclopaedia Judaica vol. 4. 2nd ed. p. 30
- Az Est, 1925. 07. 93. o.

Útmutató zsidó temetők látogatásához

A Tóra a sírokat rituális értelemben tisztátalan helynek tekinti, ezért fontos azok megjelölése, hogy mindenki számára láthatóvá váljanak. A sírok megjelölésében ezenkívül szerepet játszhatott, hogy Izrael földjén, a köves talajba sírgödröt ásni nehéz volt, ezért a halottra köveket hordtak, nehogy a test vadállatok martaléka legyen. Feltehetőleg innen ered a közismert zsidó szokás, mely szerint nem virágot, hanem követ helyezünk a sírra annak felkeresésekor. Idővel a kövek halmazát a sírkő váltotta fel. A sírkövek

állításának egyik megfogalmazott célja, hogy az elhunyt lelkének emléket állítsanak, tiszteletet adjanak. Az emlékeztető funkcióból kifolyólag Magyarországon sírkövet csak a gyászév letelte után szoktak állítani. A sírkövet a halott fejénél állítják, és felirattal látják el, hisz a felirat nélküli sírkő bálványnek minősülne. Hagyományosan a sírkövek külső (a sírral átellenes) oldalára kerül a felirat.

A 18. században a zsidó szakrális életben a héber nyelv használata még erős, ezért a sírfeliratokat is héberül vésték. A szövegek többnyire rövidek, az alapvető információk átadására szorítkoznak. Ezek a halott neve, apa/anya/férj megnevezése és a halál zsidó naptár szerinti dátuma (születési dátumot a héber felirat sosem közöl). A 19. században megjelennek a bővebb szövegezésű sírfeliratok. Hely jut a halott érdemeinek hosszabb magasztalására, általános formulákból építkező jellemzésére. Nem ritka a vers, népszerűvé válik az akrosztichon, ahol a sorkezdetekből az illető nevét olvashatjuk össze. Az asszimiláció lassú előrehaladásával német, majd a század második felétől magyar nyelvű szöveg is kerül a sírkövekre. Jellemzően legelőször a sírkövek hátoldalán bukkannak fel, majd a következő fázisban az előlap alján kapnak helyet. Idővel helyet cserélnek a héber szöveggel, mígnem teljesen háttérbe szorítják, csupán a formulák, rövidítések szintjén megőrizve azt. A 20. században jellemzően a magyar nyelv veszi át a vezető szerepet a sírfeliratok

szövegében. A sírfeliratok hossza egyre csökken, minimális adatközlésre szorítkoznak.

A sírfeliratok nem kötelező, de a 18. század vége és a 20. század közepe közt nagy állandóságot mutató elemei a nyitó és záró formulák. A kezdő formula csaknem mindig két héber szó rövidítése (פ"נ / פ"ט), melynek jelentése, „Itt van elrejtve”, azaz „Itt van eltemetve”, „Itt nyugszik”. A zárósor öt betűje (ת'נ'צ'ב'ה) a következő mondatot rövidíti: „Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe”. (I. Sám. 25:29)

A sírköveken megjelenő számos szimbólum közül kettőt szeretnék kiemelni: a kancsót és az áldást osztó kezeket. Ezek a lévíták és a kohaniták sírjait díszítik. A lévíták Jákob tizenkét fia közül Lévi leszármazottai, a kohaniták Lévi törzsén belül Áron utódai. A származás apáról fiúra öröklődik. A kohaniták a jeruzsálemi Szentély papjai voltak, feladatuk volt a Szentély őrzése, felügyelete, a törvénykezés, illetve az áldozatok bemutatása. A kohanitákra – a Szentély újjáépülésébe vetett bizalom miatt – a mai napig rituális tisztasági előírások vonatkoznak. Mivel tilos halottal érintkezniük, a kohanitákat a bejárathoz közel vagy más, könnyen

megközelíthető helyen temetik el, hogy a hozzátartozók a tilalom megszegése nélkül látogathassák szeretteik sírját. A zsinagógában az ő feladatuk a kohanita áldás (jiddisül: dühenolás) elvégzése, melynek jellegzetes kéztartása a kohanita sírok jellegzetes szimbóluma. A lévíták voltak a kohaniták segítői, a Szentély zenészei, illetve ők alkották a Szentély őrségét is. A jeruzsálemi Szentély pusztulása után a lévíták funkciói gyakorlatilag megszűntek. Ma a kohaniták kezeit ők öntik le vízzel az áldásosztás (dühenolás) előtt. Erre utal a lévíták sírkövén gyakran megjelenő kancsó ábrázolása.

Források:

- https://epa.oszk.hu/00000/00033/00049/pdf/EPA00033_Forum_szemle_2011_4_banyai-viktoria.pdf
- Kormos Szilvia: A pilisvörösvári zsidó temető
- Kormos Szilvia: A lovasberényi zsidó temető
- Oláh János: Judaisztika

Elérhetőségek:

- Mádi zsinagóga: <https://csodarabbikutja.hu/hu/kapcsolat>
- Olaszliszkai emlékhely (az emlékhely gondnoka meg tudja adni az olaszliszkai temető gondnokának az elérhetőségét): <https://csodarabbikutja.hu/hu/kapcsolat>
- Mádi temető nyitva van
- Glück Gábor elérhetősége Tokajban: <https://mazsihisz.hu/vakbarat/hirek-a-zsido-vilagbol/zsido-vilag/itt-eltek-a-messzesegben-haltak-uj-konyv-a-tokaji-zsidosagrol>
- Erdőbénye temetőhöz a polgármesteri hivatalt kell keresni: [06 47 336 003](tel:0647336003)
- Szegedi Márta, Tokaji séták: <https://tokajiseta.hu/kapcsolat/>